

Inger Ejskjær

20. MAJ 1926 - 20. MAJ 2015

AF FRANS GREGERSEN

Inger Ejskjær som efter en længere periode med svagelighed og sygdom døde 26. marts 2015, var blevet valgt ind i Videnskabernes Selskab i 1981 og var derved medlem nr. 651. Ved sin død var hun et af klassens ældste medlemmer mht anciennitet.

Inger Ejskjær var den sidste af de store strukturalistiske dialektologer i Videnskabernes Selskab og i dansk sprogforskning¹, og det er derfor på sin plads først at give et kort rids af dialektforskningens historie for at perspektivere hendes indsats.

Som bekendt blev sprogvidenskaben til en egentlig videnskab med empiriske og kontrollerbare metoder som bliver praktiseret af en bred gruppe af forskere efterhånden også ansat i stillinger som tillader dem at bruge størstedelen af deres tid på forskning, i begyndelsen af det historiske 1800-tal. Den absolut største skikkelse i dansk – og måske ud fra et vist synspunkt også europæisk – sprogvidenskab fra denne periode, er *Rasmus Rask* (1787-1832). Rask grundlagde både systematisk komparativ indoeuropæisk forskning og den nordiske filologi, og centralt for hans virksomhed stod beskæftigelsen med oldislandsk som nøglen til de nordiske sprogs historie. Da hans skolekammerat og gode ven *Niels Matthias Petersen* (1791-1862) i en moden alder i 1845 fik til opgave at udforme det moderne universitetsstudium af de nordiske sprog, skete det da også med en solid basis i de islandske materialer, først

og fremmest sagaerne som N.M. Petersen oversatte til et originalt dansk. En af N.M. Petersens elever var grundlæggeren af dansk dialektologi *Kristen Jensen Lyngby* (1829-1871) som vi nu kan se som en original samtidig til den tyske sprogforsknings største overgangsskikkelse *August Schleicher* (1821-1868). For Schleicher var sprogvidenskaben en naturvidenskab idet den påviste lydlove som var uden for den menneskelige viljes rækkevidde. Vilje og bevidsthed var karakteristiske for åndsvidenskaberne men kunne altså ikke rumme sprogvidenskaben. Vigtigere for vores korte overflyvning af sprogvidenskaben var at Schleicher som den første rekonstruerede de ældste indoeuropæiske former på grundlag af en sammenligning af de ældste foreliggende sproglige kilder fra de ældste overleverede sprog i Europa og Indien.

For Lyngby blev Schleichers indsats og hans elevs junggrammatiske manifest udgangspunktet for en livslang indsats med at bringe orden i de danske dialekter ved systematisk at stille dem op netop med udgangspunkt i sproghistorien. Lyngby kunne have taget Schleichers rekonstruerede lydverdier som udgangspunkt men i lighed med Rask tog han oldislandsk som det ældste sprogtrin inden for nordisk og opstillede på denne måde lydsystemerne sproghistorisk: Til oldislandsk den og den vokal svarede i dialekten den og den vokal – eller diftong. Det virkede upåklageligt og skaffede dialekterne det mere eller mindre fortjente ry at de var regelrette reflekser af historien. På én gang bekræftedes således junggrammatikernes ide om de undtagelsesløse lydlove og dialektologernes anelse at dialekterne var sprog i egen ret, fuldstændig ligesom rigssproget, standardsproget. Det var et gennembrud for en folkelig bevidsthed for der var ellers ingen ende på hvor nedsættende de danske bønders sprog var blevet omtalt før da. Epoken kulminerer i den særlige samarbejdning af sprog og geografi som kan ses i det majestætiske værk *Kort over Danske Folkemål* produceret fra 1898-1912. For at dette selskab som jo gerne beskæftiger sig med køn, kan få noget grammatisk at tænke over, hidsættes hermed det kort fra værket som handler om – køn.

Det er på baggrund af denne rent sproghistoriske dialektforskning man skal se det uhyre spring der sker i og med at den strukturalistiske lære om at der findes et system som er synkront, dvs. uafhængigt af sproghistorien, slår igennem i dansk sprogvidenskab. Det skete først gennem *Viggo Brøndals* (1887-1942) påvirkning af *Johannes Brøndum-Nielsens* (1881-1977) bog om *Dialekter og Dialektforskning* fra 1927, men derefter og dog langt stærkere gennem *Louis Hjelmslevs* (1899-1965) stærke indflydelse på alle sprogforskere i perioden fra 1931, hvor Lingvistkredsen grundlagdes, over mærkedagene i 1943 hvor *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse* udkom, og endelig til de udmattende diskussioner i begyndelsen af 1950'erne i det såkaldte Glossematiske Udvalg, grundigt dokumenteret i de udførlige referater herfra.

Der er ingen tvivl om at det var lederen af det daværende Udvalg for Folkemaal og senere den første professor i dansk dialektologi *Poul Andersen* (1901-1985) og hans jyske samarbejdspartner *Ella Jensen* (1900-1987) der var de første og grundlæggende i denne tradition af strukturel dialektforskning, i øvrigt et område hvor Danmark særpræges i forhold til både nordisk og anden europæisk dialektforskning, se *Inge Lise Pedersens oversigt* i Pedersen 1996 (2009): 89-99². Men Inger Ejkskjær spillede en vigtig rolle som både viderefører og fornyer af denne tradition. Det havde hun særlige forudsætninger for, forudsætninger hun havde med hjemmefra.

Inger Ejkskjærs barndomshjem var særligt og alligevel måske ganske typisk. Faderen var bondedreng fra Salling som efter et ophold på Askov, som Inger så præcist udtrykker det i det interview jeg lavede med hende i anledning af den danske dialektforsknings jubilæum i 2009, 'kom til at se sig selv i et nyt lys'. Han havde sparet penge sammen ved at være forvalter på en række herregårde og begyndte så for egen regning at studere til dyrlæge. Som dyrlæge fik han et tæt samarbejde med den purunge farmaceut på apoteket, og kort efter blev de gift og bosatte sig i Vinderup. Parret fik seks børn som alle uden undtagelse blev akademikere, alle andre søskende end Inger blev tandlæger (blandt dem hendes tvillingesøster Anna som hun hele livet var stærkt knyttet til) eller ingeniører, og Inger havde da en naturvidenskabelig ballast med fra familien. Oprindeligt ville hun da også være kemiker og blev optaget på Polyteknisk Lærestanstalt, men på tilskyndelse fra en medstuderende og med den begrundelse at nu kunne man nøjes med to fag (men vist også fordi saltsyren ofte kom andre steder hen end i reagensglassene), skiftede Inger Ejkskjær til at studere dansk og fransk. Bifaget spiller en vis rolle i hendes senere indsats, men nu følger vi hende på danskstudiet. Blandt hendes lærere var Poul Andersen der ved siden af sin ansættelse som leder af Udvalg for danske folkemål var tilknyttet universitetet som lektor i fonetik. Inger siger i interviewet at Poul Andersen havde en fast cyklus i sin undervisning så 'når kastanjetræerne ved Søerne blomstrer så skulle han være nået

frem til stødet'. Poul Andersens analyse af stødet er stærkt påvirket af Hjelmslevs og viste sig at være afgørende for hele opstillingen af dialektmaterialet i de synkroner analyser af dialekter som blev lavet i disse år.

Inger Ejskjær skrev speciale om Brøndum-målet, et speciale der senere blev udgivet i *Udvalg for Folkemåls publikationer*. Specialet følger ret nøje Ella Jensens strukturalistiske beskrivelse af Houlbjergmålet som kom i 1944, men Inger Ejskjær nævner selv tillige *Karen Marie Olsens* beskrivelse af Åbenrå bymål som forgænger og forbillede (publiceret 1949). Specialet blev skrevet i 1950 men offentliggjordes først i 1954, ikke spor usædvanligt i disse år hvor hastigheden ikke bare på vejene var ganske meget lavere end nu. Der er det særlige ved beskrivelsen at den er bygget på en meddelelse fra Brøndum men – ikke mindst – på systematisk udspørgen af Inger Ejskjærs fader som muligvis slet ikke selv havde talt dialekten, men som åbenbart havde et fabelagtigt sprogøre. Bogen er i øvrigt karakteristisk ved alligevel at indsmugle det sproghistoriske perspektiv i og med at der sammenlignes med K.J. Lyngbys optegnelser fra samme sogne, optegnelser som i øvrigt behandles ganske kritisk af den ganske unge Ejskjær.

Man skal være klar over at de jyske dialekter i kraft af den såkaldte apokope, dvs. den gennemførte sløjfning af den trykssvage vokal i tostavelsesord, har en fra rigsmålet helt afvigende grammatik hvor schwa, dvs. den trykssvage vokal der præger alle danske arveords anden stavelse, træder i stedet for *-er*-endelsen i nutid så *vasker* hedder *vask* mens *vasker* hedder *vask*. Hertil kommer i disse dialekter det såkaldte klusilspring så

udlydende stærkt betonet snæver vokal med stød bliver forkortet men til gengæld samtidig forsynet med en lukkelyd bagefter: *ni*' bliver til *nik*, *bi*' til *bik*, *lyd*' til *lyk* og *hus* til *huks*. Poul Andersen mente at Inger vel måtte skrive om klusilparasitterne i hendes hjemegns sprog, men det var der jo skrevet om, så de blev enige om at hun skulle beskrive hele lydsystemet i stedet – så kunne klusilspringene komme til som manifestationer af stød. Inger Ejskjær vender tilbage til problemet om klusilparasitter, denne gang i nordisk belysning, i en af de sidste artikler hun skrev, nemlig Ejskjær 2005³.

Det var Anders Bjerrum der inspirerede Inger Ejskjær til den teoretiske afhandling som formentlig har haft størst betydning i hendes oeuvre, nemlig den tidlige artikel om regionalsprogsbegrebet (den er fra 1964). Baggrunden var at dialektforskerne i et år måtte rykke ud af Store Kannikestræde, hvor sedlerne med optegnelser af ord til Ømålsordbogen var, og det gav Inger Ejskjær en kærkommen mulighed for at fordybe sig i fransk og engelsk, tysk og nordisk teoretisk dialektlitteratur. Dansk dialektologi er som andre fortrinsvis empiriske videnskaber temmelig deskriptivt anlagt, og derfor er de fleste afhandlinger ordnede materialesamlinger. Denne lange og veloplagte artikel er derimod frugten af et læseår helt uden adgang til materiale. Resultatet blev en afhandling hvor Ejskjær hævder sprogfølelsens ret og på den baggrund beskriver vestjysk regionalt rigssprog som et standardsprog med lokale ejendommeligheder. Det vigtige i afhandlingen er at den tager fat på de processer der fører til at der opstår sprogformer som kun er let indfarvede i forhold til standardsproget og som af deres talere ses som reelle udgaver af det fælles standardsprog. Artiklen har haft stor betydning for senere diskussioner om dialektudjævningen i Danmark og diskuteres indgående af forskere som Jørn Lund, Tore Kristiansen, Gunstein Akselberg og ikke mindst Inge Lise Pedersen i flere vigtige afhandlinger.

I slutningen af sit forskerliv skrev Inger Ejskjær en anden artikel som er inde på en del af de samme emner, nemlig om de danske dialekters alder. Også den sammenfatter diskussioner i sam- og fortid men den er ellers mest karakteristisk ved eksplicit at inddrage sociolingvistiske synspunkter.

MEN NU TIL DISPUTATSEN.

Den handler slet ikke om jysk. Det har en særlig baggrund. Den danske dialektforskning blev ved Peter Skautrups udnævnelse til professor i Dansk ved det ny Aarhus Universitet i 1928 delt mellem de to universiteter så jysk i det store og

hele hørte hjemme på Aarhus Universitet hvor Skautrup ville lave en jysk ordbog til afløsning af Feilbergs gamle *Bidrag til en Ordbog over Jyske Almuesmaal* (1886-1914). Det efterlod Københavns Universitet med ømålene, og man begyndte straks forarbejderne til en samlet Ømålsordbog, den ordbog som nu udkommer i statelige lyseblå bind og er nået til Bind 11. I den forbindelse skulle der udarbejdes strukturelle beskrivelser for hver eneste af de mange ømål, men den der skulle tage sig af sjællandsk, kunne af flere forskellige grunde ikke påtage sig opgaven. Den tilfaldt derfor Inger Ejskjær. Også for disputatsen om *Fonemsystemet i Østsjællandsk på grundlag af dialekten i Strøby Sogn* (1970) var der et forbillede, nemlig Poul Andersens tilsvarende bog om *Fonemsystemet i Østfynsk på grundlag af dialekten i Revninge Sogn* fra 1958. Strukturen i FØF forudsætter at akcentlæren er central for hele lydsystemet sådan at de første 127 sider af bogen går med at opstille ordtyper på basis af længde og stødfrekvens i de forskellige stavelser. I bogen om østfynsk er der til overmål en instrumentalfonetisk dokumentation af de tonale accenter og stødet, som Poul Andersen er klar over at ikke-fynboer slet ikke kan høre (han var selv fra Frederiksberg). Bl.a. derfor skal der en instrumentalfonetisk dokumentation til.

Det var der ikke tale om i Inger Ejskjærs bog som ellers følger skabelonen fra FØF meget nøje, men her er der en anden fornyelse, nemlig et statistisk analyseret perceptionsforsøg hvor både en række meddelere og en del kolleger udsættes for manipulerede båndstykker med ordtypemæssigt forskellige men fonetisk set 'ens' dele af ord. Her spores en indflydelse fra Henning Spang-Hanssens matematiske lingvistik, og Spang var da også opponenter ex auditorio da Inger Ejskjær d. 17. december 1970 forsvarede afhandlingen. De officielle opponenter var Anders Bjerrum og Poul Andersen.

Året efter trak Poul Andersen sig tilbage fra Københavns Universitet da han fyldte 70. Da professoratet blev opløst ledigt, søgte Inger Ejskjær og Svend Smith, men sidstnævnte trak sin ansøgning tilbage, og d. 7. oktober 1971 udnævntes Inger Ejskjær så til Poul Andersens efterfølger som professor. Som professor blev det Ingers opgave at undervise i det jævnligt udbudte kursus i dansk dialektologi. Det var hun altid glad for, og det var hendes elever også. Hun havde ikke så mange af dem som nattehimmels stjerner, og dog er flere af dem faktisk blevet stjerner. Inger Ejskjær blev som nævnt indledningsvis indvalgt i dette selskab i 1981.

Et af de projekter der er særlig grund til at omtale netop i Videnskabernes Selskabs sammenhæng, men som faktisk også spillede en rolle i dialektforskningens og navnlig Inger Ejskjærs dagligdag, er Atlas Linguarum Europae, i daglig tale blot ALE. Projektet foregik i en periode under Selskabets auspicier, og derfor blev der hvert

år af netop Inger Ejsskjær afgivet beretning om arbejdet i *Oversigten over Selskabets forhandlinger* (se bibliografien i festskriftet til Inger Ejsskjær 1996). ALE, der havde som ambition at afbilde på detaljerede kort hvordan de forskellige ord som man kan tilbageføre til indoeuropæisk, manifesteredes i talesprogene over hele det europæiske rum, var og er således et tværeuropæisk dialektgeografisk projekt som strækker sig lige fra betegnelser for 'hund' til 'haletudser' som Inger skrev om. Projektet samlede således dialektologer fra både Vest- og Østeuropa, også helt tilbage fra den periode hvor jerntæppet ellers opdelte Europa i to helt adskilte dele. Det kunne give sig kuriøse udslag. Inger fortalte mig engang at hun ved et af de første årlige møder havde spurgt sin sidemand hvorfor den tredje russiske delegat aldrig sagde noget, ikke bare sagde han aldrig noget interessant rent dialektologisk, han sagde bogstavelig talt ikke en stavelse. 'Nå ham', lød svaret, 'det er bare den KGB-mand der er med for at passe på at de andre to ikke hopper af mens de er her i Vesten.'

Der var dialektologkongres i Bamberg i 1990, og Inge Lise Pedersen og jeg havde talt om at vi skulle hjælpes ad med at tage os af Inger som bogstavelig talt kunne gå vild ved at gå ud af en dør. Det var helt overflødigt. Så snart vi satte foden på Bambergs jord, blev Inger erobret af kollegerne fra ALE, og de slap hende aldrig. Hun var uhyre populær i ALE-kredsen hvilket også fremgår af at rigtig mange af dem figurerer som forfattere i det festskrift som Bent Jul Nielsen og Inge Lise Pedersen udgav på Ingers halvfjerdsårsfødselsdag d. 20. maj 1996. Alle lige fra the BIG BOSS, il capo di tutti capi, Mario Alinei, til dem der gjorde det meste af arbejdet, Joep Kruijsen og Ellen Moijman, var de med. Det var navne vi jævnligt hørte på instituttet.

Inger Ejsskjær blev den sidste professor i dansk dialektologi på Københavns Universitet. Dialekterne er i Danmark så godt som udryddet i den form de havde da der virkelig var tale om forskellige sprogsystemer inden for samme sprogsamfund, så den nyere dialektforskning er enten blevet til sproglig variationsforskning, også kaldet sociolingvistik, eller studerer forholdet mellem sprog og sted på helt nye måder og med helt nye metoder sådan som det sker lige i disse år i to projekter ledet af henholdsvis Pia Quist og Marie Maegaard.

Inger Ejsskjærs sidste år blev præget af sygdom. Det er ironisk at hun, som faktisk anså sig selv for at være et dårligt liv, levede så længe. Men i sine velmagtsdage var Inger altid at finde i Videnskabernes Selskab. Hun var særlig knyttet til den kreds af filologer som hun var jævnaldrende med, Poul Lindegård Hjorth, hendes studiekammerat, anglisten Knud Sørensen og den 10 år yngre navneforsker Gillian Fellows-Jensen, men hun satte også pris på og blev sat stor pris på af fonetikerne Jørgen Rischel og Hans Basbøll.

Jeg vil gerne afslutte disse mindeord for en savnet kollega med at give et lille selvportræt fra interviewet med hende. Det drejer sig om en diskussion mellem hende og den noget ældre professor i dansk Paul Diderichsen (1905-1964), givetvis om hendes afhandling om relativsætninger publiceret i *Acta Philologica Scandinavica* i 1964, altså et ungdomsarbejde inden for syntaks som hun ellers ikke gjorde det meget i:

FG Men når du tog den opgave, så var det jo blandt andet fordi du *ikke* var bange for Diderichsen. Jeg kan huske du fortalte om hvordan du satte ham på plads en gang. Den må du næsten lige fortælle den historie.

IE Ja, det var engang hvor jeg havde bedt ham om at læse noget igennem og så kom det jo: "Blablabla. Hvorfor har De ikke gjort sådan og sådan. De kunne godt have læst ditten og datten og hvorfor er der ingen henvisning til sådan og sådan og sådan". Og jeg tudede da først lidt og så tænkte jeg 'nej, det er alligevel grove løjer. Fordi det der det *har* jeg jo set efter. Det *har* jeg jo skrevet. Der er bare ikke noget at hente!'. Og så tænkte jeg 'nej, det skal han nu alligevel ikke slippe fra'. Så samlede jeg jo *sådan* en bunke bøger og fik aftalt et møde med ham. Og det var ikke altid han havde så meget tid, men det var han jo så nødt til da jeg sagde hvad det drejede sig om. Og så samlede jeg hans kritikpunkter, og så tog jeg de punkter først hvor jeg sagde: "Her har De ubestrideligt ret i Deres kritik. Her har jeg dummet mig, og det skal selvfølgelig rettes". Og så kom jeg så til de steder: "Men her synes jeg jo så faktisk at. ... " - jeg sad jo med sådan en bunke bøger - " ... at De måske ikke *selv* har faet set efter, for der *er* faktisk en henvisning til det, men der er ingenting at hente". Og han så jo på uret og sagde ja, ja, han havde nu aftalt at han skulle mødes med sin datter nede i Amaliegade, men han kunne da godt se at jeg havde mere at snakke med ham om, så hvis jeg ville følge ham derned. Men han kunne godt tage sådan noget.

Citatet viser den særlige blanding af ydmyghed, selvbevidsthed og uforfærdet mod som for mig at se prægede Inger Ejskjær alle dage. Hun havde papirerne i orden, og det skulle selv den drakoniske Diderichsen tvinges til at erkende. Og det gjorde han, for det kunne hun.

Ære være hendes minde.

- ¹ Man kan få et overblik over Inger Ejskjærs publikationer ved at efterse bibliografien i *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt*. Til Inger Ejskjær på halvfjerdsårsdagen den 20. maj 1996 Udgivet af Institut for dansk Dialektforskning, s. 348-351. Derefter bør man supplere med danske talesprog bind 7 (2006) som foruden Inger Ejskjærs store afhandling om franske låneord i de danske dialekter, og Inge Lise Pedersens sociolingvistiske uddybning heraf, rummer en bibliografi i anledning af 80-årsdagen: s. 185-187. I øvrigt henvises generelt til Asgerd Gudiksen's fine nekrolog i danske talesprog Bind 14, 2015, s. 243-252.
- ² Inge Lise Pedersen: *Dialektforskningen i Danmark med særligt henblik på forholdet til strukturalisme og sociolingvistik*, optrykt i Pedersen: *Fra folkemål til multietnolekt – og 23 andre artikler inden for nordisk dialektologi, sociolingvistik og sproghistorie*, Oslo: Novus 2009, s. 84-112.
- ³ Inger Ejskjær: *Svenske og norske sekundære nasalkonsonanter belyst ud fra danske klusilparasitter og rhinske "Gutturaliserings-fænomener"*, danske talesprog, Bind 6, s. 71-82.